

Дослідження/

■ **Олександр Барановський**
Oleksandr Baranovskyi

Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, проректор з наукових досліджень та інноваційної роботи Університету банківської справи Національного банку України

Dr. habil. (Economics), Professor, Honored Economist of Ukraine, Vice-Rector on Scientific Researches and Innovations of the University of Banking of the National Bank of Ukraine

Специфіка фінансової безпеки в банківській сфері

Peculiarity of financial security in the banking area

У статті визначено значущість гарантування і сутність фінансової безпеки комерційного банку та банківського сектору, їхні складові і чинники. Виявлено проблеми формування системи фінансової безпеки в банківській сфері України, окреслено основні напрями її забезпечення.

The article determines the essence of financial security of a commercial bank and the banking sector, the importance of its ensuring as well as its components and factors. The author reveals problems in formation of the financial security system in the banking area of Ukraine and gives the ways to ensure financial security.

Ключові слова: фінансова безпека комерційного банку, фінансова безпека банківського сектору, різновиди фінансової безпеки банків, гарантування фінансової безпеки в банківській сфері.

Key words: financial security of a commercial bank, financial security of the banking sector, types of banks' financial security, financial security guaranteeing in the banking area.

Одним із дієвих заходів щодо ліквідації/мінімізації наявних і потенційно можливих структурно-функціональних деформацій вітчизняного банківського сектору є гарантування його фінансової безпеки.

З прискоренням розвитку людства зменшуються періоди виникнення глобальних економічних криз, зростають їхні масштаби, а головне – вони зі сфери виробництва зміщуються у сферу фінансів, у якій, у свою чергу, акцент зміщується на банківський сектор. Таким чином, проблеми гарантування фінансової безпеки банків нині є найважливішими чинниками не лише національної, а й міжнародної економіки [27, с. 145]. А С.Адаменко взагалі наголошує, що проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави [1].

Водночас значущість підвищеної уваги до поглибленого вивчення проблематики фінансової безпеки в банківській сфері України зумовлена ще й тим, що банківська система є основою, джерелом і опорою фінансової безпеки та інвестиційного зростання національ-

ної економіки, їй належить вирішальна роль в організації платіжного обороту і стабільності грошової системи, забезпеченні стійкості національної валюти та її купівельної спроможності. Гарантування безпеки банківської системи безпосередньо пов'язане з динамічним і сталим зростанням економіки і тому є одним із ключових завдань економічної, фінансової і грошово-кредитної політики держави [17]. Невиконання ж банківською системою своїх функцій паралізує економічні зв'язки в країні та створює загрози економічній безпеці всього суспільства. Це спричиняє залежність економічного, а часто й політичного становища в державі від стану економічної (і насамперед фінансової – О.Б.) безпеки банківської сфери [20, с. 295].

Проте формуванню системи фінансової безпеки в банківській сфері України в класичному розумінні цього поняття перешкоджають такі чинники:

– недостатній рівень наукового опрацювання цієї проблеми, відсутність усталеного тлумачення фінансової безпеки, визначення її різновидів на основі певної класифікації, а також складових;

– численні наявні і потенційно можливі виклики та загрози, недостатній рівень з'ясування мети і завдань фінансової безпеки, принципів організації та чинників, котрі впливають на рівень її забезпечення, ступеня вразливості різних об'єктів і суб'єктів безпеки;

– нерозробленість обґрунтованих підходів та індикаторів виміру фінансової безпеки, а також необхідних практичних заходів з її розбудови загалом та окремих підсистем в усьому розмаїтті їхнього прояву зокрема.

Гарантування фінансової безпеки як банківської системи України загалом, так і окремих її складових, зважаючи на їхнє виняткове значення для соціально-економічного розвитку держави, – складна і багатогранна проблема, якій необхідно приділяти постійну увагу.

Під фінансовою безпекою дослідники пропонують розуміти готовність і спроможність національної фінансової системи, її інститутів та інструментів забезпечувати ефективне функціонування всіх каналів розподілу і перерозподілу грошових коштів, у тому числі – за наявності внутрішніх і зовнішніх загроз, між усіма сферами економіки

(державою, суб'єктами господарювання, домашніми господарствами) [23].

Визначення відповідності стану розвитку і функціонування банківської системи стратегії фінансової безпеки держави передбачає виокремлення таких трьох взаємопов'язаних аспектів [24, с. 150]:

– загальна оцінка життєдіяльності системи. Кожна стадія життєвого циклу банку відповідає певному стану її безпеки. **Етапу стабілізації** відповідає **стан безпеки**; **етапу депресії** – **стан небезпеки банку**. На етапі зростання, як і на етапі спаду життєвого циклу банківської установи, можна спостерігати різну інтенсивність прояву негативних чинників впливу, а тому залежно від зростання чи спаду останніх слід здійснювати вибір відповідної стратегії банку;

– оцінка ролі центрального банку в банківській системі, його законодавчих функцій і практичного механізму їх реалізації;

– оцінка спроможності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з державними органами і громадськими центрами з приводу вироблення довгострокових цілей економіки.

Детальніше розглянемо питання **фінансової безпеки комерційних банків** як дуже важливий елемент **системи фінансової безпеки підприємств, організації і установ**. Оскільки фінансові технології пов'язані з рухом грошових коштів – найліквіднішого і найвразливішого ресурсу банків, то для їхнього здійснення необхідно виконувати додаткові вимоги щодо дотримання фінансової безпеки банківських установ. Забезпечення фінансової безпеки комерційних банків є дуже важливим ще й тому, що підриє довіри до кредитних інститутів завдає шкоди фінансовій безпеці всієї країни. І, нарешті, фінанси сьогодні є основним каналом зовнішнього контролю та можливого впливу на фінансову та банківську системи, а отже, і національну економіку загалом.

СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Оскільки банк як такий є своєрідним підприємством, то його фінансову безпеку певною мірою можна розглядати як фінансову складову економічної безпеки підприємства, а саме як “стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників

прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління і використання основних засобів та обігових коштів підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку” [21].

Водночас серед науковців існує думка, що, враховуючи аналіз сутності категорії “фінансова безпека підприємства”, наведений у науковій літературі, нею можемо вважати такий **фінансовий стан підприємства, який характеризується, по-перше, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством; по-друге, – стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз; по-третє, – спроможністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів; по-четверте, – забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи** [12].

Натомість С.Ілляшенко вважає, що фінансова безпека зумовлює **фінансову забезпеченість підприємства**, а тому про її послаблення свідчать: зниження рівня ліквідності, збільшення кредиторської і дебіторської заборгованості; зниження рівня фінансової стійкості тощо [14, с. 14].

Ю.Трунцевський наголошує, що **фінансова безпека** – це умови існування і розвитку об'єкта відносно, а також процесу його створення і підтримання; здатність (властивість) фінансової сфери гарантовано задовольняти відповідні потреби, безперервно розвиваючись і функціонуючи з мінімальним ризиком можливих порушень.

Зважаючи на це, під **фінансовою безпекою держави** дослідник розуміє спроможність її органів забезпечувати стійкість економічного розвитку держави, платіжно-розрахункової системи й основних фінансово-економічних параметрів; нейтралізувати вплив світових фінансових криз і навмисних дій суб'єктів світового економічного господарства (держав, транснаціональних корпорацій, субдержавних об'єднань), а також тінювих структур на національну економічну і соціально-політичну систему; запобігати значній втечі капіталів за кордон, “втечі капіталу” з реального сектору економіки; запобігати конфліктам між владами різних рівнів із приводу розподілу та використання ресурсів на-

ціональної бюджетної системи; забезпечувати найоптимальніше для економіки країни використання коштів іноземних запозичень; запобігати злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансовій сфері.

Водночас **фінансова безпека підприємства** розглядається Ю.Трунцевським як умови найефективнішого використання корпоративних фінансових ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства нині та в майбутньому. Показник фінансової безпеки визначається як такий **стан фірми, за якого за допомогою вжиття відповідного комплексу заходів забезпечується гарантований захист від негативного впливу контрагентів (конкурентів, криміналу тощо) на її фінансовий стан, а також досягнення конкурентних переваг**. Основними **сегментами системи фінансової безпеки**, на його думку, є: бюджетно-податковий, грошово-валютний, кредитно-банківський [25, с. 12].

Д.Артеменко розглядає **фінансову складову економічної безпеки банківської діяльності** не як певний стан, а як комплекс заходів, спрямованих на досягнення максимально можливої платоспроможності і стійкості комерційного банку, ліквідності його балансу, ефективної структури капіталу й найприбутковіших напрямів його вкладень завдяки чіткому стратегічному і тактичному плануванню, аналізу та запобіганню загрозам фінансового характеру [4]. На його думку, сутність цієї складової полягає в забезпеченні організаційно-управлінських, режимних, технічних і профілактичних заходів, котрі гарантують якісний захист прав та інтересів комерційного банку, зростання обсягу статутного капіталу, підвищення ліквідності активів, забезпечення зворотності наданих кредитів, схоронність фінансових і матеріальних цінностей, а її мета – збільшення отриманого прибутку, прискорення оборотності капіталу, зростання курсової вартості цінних паперів комерційного банку.

Т.Болгар наводить сутнісну характеристику поняття “фінансова безпека банків” як такого стану банківської установи, якому притаманна збалансованість і стійкість до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, спроможність досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку [8]. На її думку, основою **системи фінансової безпеки банків** є три підсистеми:

- 1) фінансової діагностики;
- 2) фінансових важелів і методів забезпечення фінансової безпеки;
- 3) контролю й аналізу результатів.

Фінансову безпеку банку дослідники також трактують як стан найефективнішого використання його корпоративних ресурсів, який відображається через найкращі значення фінансових показників прибутковості й рентабельності, якості управління і використання основних засобів та обігових коштів банку, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за його цінними паперами, а також курсову вартість його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансового стану банку та перспектив його технологічного і фінансового розвитку [22].

Водночас згідно з дослідженням О.Хитріна фінансова безпека банку – динамічний стан, за якого банк [28]:

– юридично і технічно спроможний виконувати та реально виконує властиві йому функції;

– забезпечує стійкий захист життєво важливих соціально-економічних інтересів громадян, суб'єктів господарювання, суспільства та держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз;

– має потенціал як для кількісного, так і для якісного зростання та має в своєму розпорядженні механізми для реалізації цього потенціалу.

До речі, на думку дослідника, головною метою дотримання фінансової безпеки банку є мінімізація загрози заподіяння йому шкоди або утиснення ним потенційної вигоди, забезпечення його сталою та максимально ефективного функціонування в даний момент часу та накопичення достатнього потенціалу для розвитку і зростання в майбутньому, якісна реалізація операцій і угод.

Однак, на наш погляд, самої юридичної і технічної спроможності і реального виконання властивих комерційному банку функцій замало для твердження про гарантування його фінансової безпеки.

Як вважає Ю.Корнієнко, безпека банку перш за все є його якісною характеристикою і визначає фактичний стан як такий, за якого відсутні небезпеки. Водночас безпека як саме поняття існує лише у зв'язку з певним його проявом, сферою інтересів, діяльністю банку тощо. Тоді поняття “фінансова безпека банку” має характеризувати якість його фінансового стану з позиції ймовірних небезпек та загроз. У такому випадку основними якісними характеристиками фінансового стану банку вже

будуть його **фінансова стійкість** як спроможність банку зберігати свої фінансові показники в умовах негативного впливу різноманітних чинників ринкової ситуації та **фінансова незалежність** – спроможність банку виконувати свої фінансові зобов'язання за рахунок власних фінансових ресурсів. Отже, можна стверджувати, що **фінансова безпека банку є якісною характеристикою його фінансового стану**. Такий підхід узагальнює позиції провідних учених щодо розуміння фінансової безпеки банку та наповнює його особливим змістом, що характеризує це поняття як **наукову категорію**.

Грунтуючись на такому підході та визначаючи **об'єкт фінансової безпеки**, можна зазначити, що ним є **фінансова діяльність банку**. Спрямовуючи свої зусилля на фінансову діяльність і досягаючи певних якісних характеристик, **фінансова безпека банку зумовлює особливу стратегію діяльності банку на ринку з точки зору захисту від фінансових загроз і небезпек та мінімізації ризиків. Тобто функціонування фінансової безпеки поза фінансовою діяльністю банку неможливе, отже, всі фінансові технології мають бути надійно обезпечені**.

Разом з тим важливим елементом фінансової діяльності банку є управління нею, яке здійснюють відповідні керівні та дорадчі органи, котрі є **суб'єктами фінансової безпеки**. Саме за допомогою їхніх рішень і реалізуються засади фінансової безпеки в різних умовах банківської діяльності [18, с. 112].

Умовно виокремлюють **фінансову безпеку двох типів** [16]:

1) **відсутність небезпек**, тобто стан мінімального рівня потенційних загроз для функціонування банку;

2) **реальна захищеність від небезпек** завдяки дії економічних та фінансових механізмів, які нейтралізують негативний вплив загроз.

На наш погляд, **фінансова безпека комерційного банку – це:**

– **сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану комерційного банку дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не зможуть завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненню банком статутних цілей;**

– **стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості й незалежності, а також середовища, в якому він функціонує;**

– **можливість забезпечення його безперервного кількісного і якісного розвитку.**

При цьому дуже важливо визначити сутність фінансових інтересів банку. В цьому контексті можемо використати точку зору [7, с. 47], згідно з якою **головним фінансовим інтересом будь-якого підприємства є максимізація добробуту його власників нині та в перспективі, що досягається завдяки максимізації його ринкової вартості**.

Слід зазначити, що **фінансова безпека банків – проблема не лише національна, а й міжнародна**. Як впливає з доповіді “Міжнародне шахрайство: чи в змозі воно мати наслідки для вас?” Міжнародної асоціації з питань безпеки в банківській справі, присвяченій **проблемам боротьби з міжнародними фінансовими злочинами**, 27% з них спрямовані проти банків та інших фінансових установ, 29% – проти інвесторів, 21% – проти комерційних компаній, 19% – проти урядових установ і 4% здійснені в інших галузях. Причому приблизно половину від загальної кількості фінансових злочинів здійснюють професійні злочинці, які раніше не мали будь-яких стосунків зі своїми жертвами.

Не сприяють безпеці банківських установ і **часті скандали у банківській сфері**.

Звинувачення в необ'єктивності, що лунають на адресу відомих міжнародних рейтингових агентств “Стандарт енд Пурс” (S&P), “Мудіс” (Moody's), кожне з яких контролює по 40% ринку, і “Фітч Рейтингз” (Fitch Ratings) – 15%, які не лише визначають кредитоспроможність компаній і країн, а й підкидають ідеї інвесторам, останніми роками стали звичним явищем. У лютому 2013 року американський уряд подав позов на 5 млрд. доларів США на “Стандарт енд Пурс”, звинувативши це агентство в провокуванні світової фінансової кризи, а саме – в навмисному завищенні рейтингів іпотечних облігацій. Генпрокуратура США заявила про свій намір покарати агентство. “Абу-Дабі Комерціал Банк” (Abu Dhabi Commercial Bank) також подав позов на “Стандарт енд Пурс” і Мудіс, звинувативши їх у своїх фінансових збитках під час фінансової кризи. Комісія з цінних паперів і бірж США здійснює окрему перевірку агенції “Мудіс”. Чимало позовів до рейтингових агентств надходило і від приватних інвесторів. Так, пенсіонери з Каліфорнії Рональд і Саллі Грассі подали позови на три агентства через ви-

сокі рейтинги облігацій інвестбанку “Леман Бразерс” (Lehman Brothers), що збанкрутував у вересні 2008 року. Родина вкладала 40 тисяч доларів США в бонди цього банку, що мали високі рейтинги, але не мали ринкової цінності. Незадовго до того, як лопнув “Леман Бразерс”, усі три рейтингові агенції все ще визначали рейтинги цінних паперів цієї компанії як безпечне інвестування. Водночас створення альтернативних оцінних центрів нині є проблематичним, зокрема внаслідок можливої політичної ангажованості їхніх засновників [6].

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Фінансова безпека банківської системи — неодмінна і найважливіша складова фінансової безпеки держави. Проте нині в економічній літературі немає усталених підходів до визначення сутності цих категорій. Так, у дослідженні С. Федосової [26] запропоновано розглядати фінансову безпеку не як аналог стабільної й ефективної фінансової системи країни, що є одним із проявів сталого позитивного розвитку національної економіки, а як забезпечення однієї з умов можливості здійснення суверенної економічної політики. За такого підходу фінансова безпека означає насамперед фінансову незалежність держави. Водночас, на її думку, сферу забезпечення державної фінансової незалежності визначити вельми складно, оскільки, крім фінансів, які обслуговують реальну економіку, нині інтенсивно розвивається самостійна спекулятивна сфера — “фінансова економіка”. Державі важко регулювати її потоки, оскільки саме в ній найбільше розвиваються кордони національних економік. При цьому глобальна фінансова система, що зароджується, може з найбільшим руйнівним ефектом вплинути на відтворювальні процеси в деяких країнах унаслідок спроможності генерувати загрози різного масштабу, аж до глобальних фінансових криз.

З урахуванням такої позиції С. Федосова розглядає фінансову безпеку як компонент:

1) економічної безпеки;

2) національної безпеки, що безпосередньо пов'язана з глобальною проблематикою.

При цьому фінансова безпека глобального рівня передбачає створення механізму нейтралізації впливу світових фінансових криз і навмисного не-

гативного впливу гравців глобальної фінансової системи на національну економіку. Такий механізм має включати систему контролю за походженням і циркуляцією транснаціональних фінансових потоків, систему фінансово-економічних заходів, котрі пом'якшують негативний вплив таких потоків, захист національної фінансової системи від надмірної частки іноземного короткострокового капіталу на фондовому ринку.

Деякі дослідники розуміють під фінансовою безпекою і “такий стан фінансово-банківської системи, за якого держава може в певних межах гарантувати загальноекономічні умови функціонування державних установ влади і ринкових інститутів” [29, с. 73]. Щодо банківської системи це означає необхідність об'єктивної оцінки діяльності центрбанку як органу грошово-кредитного регулювання і “банку банків”, його законодавчо закріплених функцій і надійності практичного механізму їхньої реалізації. Від цього залежить гарантування економічної (фінансової) безпеки, яка досягається завдяки стійкості банківської системи загалом, розвитку в її середовищі добросовісних конкурентних відносин, забезпечення ефективного управління банківськими ризиками на рівні кредитних організацій тощо.

С. Дубова, зазначаючи, що фінансова безпека є частиною економічної і загалом національної безпеки, не ототожнює ці поняття і не дублює їх, при цьому підкреслює, що доцільність виокремлення такого терміна зумовлена необхідністю аналізу і прогнозування широкої сукупності факторів, які характеризують стійкість банківської системи, виявлення впливу позитивних і негативних чинників її функціонування з метою попередження загрози діяльності всіх елементів цієї системи [13, с. 49].

На наш погляд, фінансову безпеку банківської системи загалом та її окремих складових слід розглядати в трьох аспектах. По-перше, з точки зору фінансових наслідків її (їхньої) діяльності для країни загалом та окремих клієнтів і контрагентів. По-друге, з точки зору недопущення та відвернення явних і потенційних загроз фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України та вітчизняних комерційних банків. По-третє, з точки зору забезпечення сукупності умов захисту сталого розвитку банківської системи загалом і окремих банків зокрема.

У статті 67 Закону України “Про банки і банківську діяльність” зазначено, що метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. При здійсненні банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їхніх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативних актів Національного банку для уникнення або подолання небажаних наслідків, котрі можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності.

Статтею 72 цього ж закону визначено, що НБУ має право здійснювати інспектування небанківських установ або осіб з метою перевірки дотримання законодавства щодо банківської діяльності. При цьому йдеться про те, що до небанківських установ або осіб, які можуть бути об'єктами перевірки НБУ, належить власник істотної участі в банку, якщо НБУ вважає, що він не відповідає вимогам, встановленим цим законом щодо істотної участі, або негативно впливає на фінансову безпеку і стабільність банку.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Для надання допомоги в боротьбі з шахрайством керівники служб безпеки, що представляють найбільші світові банки і банківські групи, об'єднали зусилля під егідою Міжнародної асоціації з питань безпеки в банківській справі, завдання якої — сприяння обміну інформацією між її членами і надання взаємної допомоги в запобіганні й розкритті потенційних загроз, спрямованих проти банків.

З кінця XIX ст. центральні банки й інші регулюючі органи вели активну діяльність щодо встановлення стандартів достатності банківського капіталу. Один із перших подібних стандартів з'явився в Росії. Так, згідно зі статутом Кредитного банку (1893 р., 1903 р.) сума зобов'язань акціонерного комерційного банку не повинна була перевищувати його сукупний і запасний капітал більш як у 5 разів. У США з початку 1900-х років аж до Другої світової війни для визначення достатності капіталу широко використовувався аналогічний показник співвідношення

капіталу і зобов'язань банку (*capital to deposit ratio*). На початку 1900-х років загальним правилом стала вимога підтримувати капітал банку на рівні не нижче 10% від суми його депозитних зобов'язань. Це правило було запроваджено Службою контролю валютного (грошового) обігу США в 1914 році як офіційна вимога до капіталу банків, котрі діяли на федеральному рівні. Пізніше в різних країнах робилися спроби запровадити інші показники достатності капіталу, прив'язані до активів: *відношення капіталу до активів (capital to assets ratio)* і *відношення капіталу/ризикові активи (capital to risk assets ratio)*. Поява останнього показника стала поворотним моментом у виробленні концепції достатності капіталу, оскільки ключовим чинником став розмір ризику, який приймає банк.

Результатом багаторічних пошуків стало створення в січні 1987 року представниками трьох регулюючих органів США і Банку Англії проекту *системи ризик-орієнтованої оцінки достатності капіталу (risk based capital adequacy framework, risk based capital rules)*. Пізніше, в 1988 році, ці фахівці об'єднали зусилля з членами Базельського комітету, створеного в швейцарському місті Базель при Банку міжнародних розрахунків (Bank of International Settlement). У результаті їхньої діяльності в липні 1988 року було вироблено уніфікований підхід до оцінки достатності, який отримав назву *Базельської угоди про капітал*. Було також запроваджено *нормативи достатності капіталу*, які розраховувалися за так званою *формулою Кука* – голови Комітету банківського регулювання і нагляду, віце-директора Банку Англії на основі *співвідношення капіталу і зважених за ризиком активів*. Для кореневого капіталу рівень достатності було встановлено в розмірі 4%, а для загального – 8% [15, с. 99].

У світовій практиці *державну систему безпеки банківських вкладів* уперше було прийнято в США 1934 року шляхом заснування Федеральної корпорації страхування депозитів, ФКСД (Federal Deposit Insurance Corporation, FDIC). До цього банкрутства банків були значною проблемою, про що свідчили банківські паніки, які стали частиною історії США (й інших капіталістичних країн) у XIX і на початку XX ст. Після заснування ФКСД середньорічна кількість банківських банкрутств істотно знизилася, а головне – навіть великі банкрутства зали-

шалися локалізованими, оскільки загальна сума грошей на банківських депозитах не скорочувалася різко внаслідок масового вилучення вкладів. Разом із тим на початку 1980-х років у США були прийняті нові закони про підвищення суми федерального страхування вкладів із 40 тисяч доларів США для кожного вкладу до 100 тисяч доларів США, а також про скасування регулювання граничних значень депозитних ставок, що за законом 1934 року було обов'язком ФРС.

Такі новації зумовили найгострішу кризу позиково-ощадних асоціацій, “оздоровлення” яких коштувало бюджету 140 млрд. доларів США. Хоча не було ні найменших сумнівів, що масштаби кризи безпосередньо пов'язані з лібералізацією і відмовою від контролю за банківськими депозитами, належні практичні висновки так і не було зроблено [11, с. 138–139].

Якщо держава страхує банківські вклади, не контролюючи при цьому відсоткові ставки, вона фактично надає вкладникам незабезпечений дериватив у формі опціону, тобто обіцянку сплатити при настанні певної події (дефолту) [11, с. 141].

Законом України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” встановлені правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати фондом відшкодування закладами, а також регулюються відносини між ФГВФО, банками, Національним банком України, визначаються повноваження та функції фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків.

Зокрема, унормовано, що Виконавча дирекція ФГВФО серед інших має такі повноваження щодо джерел формування коштів фонду: приймає рішення про встановлення спеціального збору до фонду або диференційованих зборів до фонду залежно від ризиків банків.

Правління Національного банку України прийняло Постанову від 18.03.2013 р. № 95 “Про затвердження Положення про кредитування Національним банком України Фонду гарантування вкладів фізичних осіб”, якою було затверджено порядок кредитування Національним банком ФГВФО України. Постанова визначає, що НБУ може

надавати фонду короткострокові кредити на період до одного року для виплати відшкодувань вкладникам банків, котрі ліквідуються. Розмір кредиту не може перевищувати суми необхідних поточних виплат фонду з урахуванням наявних на його рахунках в НБУ грошових коштів. НБУ кредитує ФГВФО під заставу держоблігацій (крім єврооблігацій), термін погашення яких настає не раніш як через 10 днів після планованого строку погашення кредиту. Кредит надається фонду за ставкою не нижче облікової ставки НБУ. Рішення про кредитування чи відмову в наданні кредиту приймає Правління НБУ. Фонд може достроково повернути залучені в Національного банку кредитні кошти, а також, у разі виникнення нових зобов'язань із виплат вкладникам, може звертатися до НБУ за наступним кредитом.

Водночас на початку 2013 року Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, оприлюднила проект правил обов'язкового страхування фінансової відповідальності, життя і здоров'я уповноважених осіб ФГВФО, членів його виконавчої та адміністративної рад. Згідно з документом чиновники мають в обов'язковому порядку страхувати відповідальність перед третіми особами на випадок, якщо ті зазнають унаслідок їхніх дій чи провини матеріальних збитків. У цьому випадку треті особи – це вкладники, фізичні особи проблемних банків, яких обслуговує ФГВФО.

Страхування має покривати збитки, пов'язані з невиконанням чи неналежним виконанням представниками ФГВФО повноважень із виведення неплатоспроможного банку з ринку чи його ліквідації (ці функції у вересні 2012 року було передано ФГВФО від НБУ). Договір обов'язкового страхування має укладатися на період роботи в неплатоспроможному банку тимчасової адміністрації. Страхова сума, в межах якої страхова компанія відповідатиме за непрофесіоналізм чиновників, передбачалася в обсязі 30% від розміру виплат закладами фінустанови, гарантованого ФГВФО. За кожний річний поліс чиновникам довелось б заплатити по 1% від розрахованої страхової суми.

Винятками з договору мали стати навмисні дії і порушення з боку уповноважених осіб ФГВФО, вилучення, конфіскація, арешт чи знищення майна банку за розпорядженням

держорганів, а також протиправні дії чи бездіяльність інших осіб і обставини непереборної сили. Додатково ФГВФО мав би страхувати життя і здоров'я своїх співробітників, які здійснюють адміністрування фінустанови, що збанкрутувала. Страховим випадком вважалася б тимчасова втрата працездатності, інвалідність, смерть уповноважених осіб. Страхова сума – не менше 100 тис. грн. Вартість страхування – 1% суми.

Щоб стягнути компенсацію, потерпілий мав би довести провину чиновників і підтвердити розмір збитків у суді. Проте серед незадоволених діями ФГВФО можуть виявитися не лише вкладники, а й акціонери банків, які можуть ініціювати судові розгляди, якщо вважатимуть, що неправильні дії тимчасового адміністратора спричинили ліквідацію фінустанови, яку ще можна було врятувати. Однак, як вважають експерти, шанс довести в суді порушення працівників ФГВФО матимуть хіба що клієнти банків, котрі зазнали гучних банкрутств, або вкладники, щодо яких були факти неприкритих зловживань [2].

Водночас *безпека депозитів* залежить і від *безпомилкових дій самих вкладників*. Як же правильно зменшити курсові ризики депозиту? Якщо сума велика, її необхідно подрібнити і покласти на кілька депозитів у різних валютах. Або відразу розміщувати в тій валюті, в якій потім плануєте витратити гроші.

Для правильного формування портфеля депозитів за валютами фахівці радять також враховувати такі чинники:

1. Прогноз коливання курсів валют/металів у часовому горизонті інвестування;
2. Прогноз коливання курсу гривні в часовому горизонті інвестування;
3. Поточні ставки за валютами/металами в часовому горизонті інвестування;
4. Поточне і прогнозне регулювання ринку;
5. Ринкову практику з ціноутворення на українському ринку депозитів;
6. Дотримання загального принципу диверсифікації депозитного портфеля.

Для прогнозу коливання курсів валют необхідно використовувати різні моделі різного ступеня складності (або використовувати прогноз досвідчених аналітиків). Індикаторами очікуваних курсових коливань можуть бути ставки ЛІБОР (LIBOR) чи форвардні курси.

Скажімо, на початок 2013 року рекомендації зі структури депозитного портфеля з урахуванням поточних реалій були такими:

1. Гривня: 30–50% (для страхування дохідності);
2. Долар США: 25–40% (для зменшення курсових ризиків, найліквідніша валюта);
3. Євро: 10–20% (для зменшення курсових ризиків, досить ліквідна валюта);
4. Російський рубль: 5–10% (для зменшення курсових ризиків, менш ліквідна валюта);
5. Фунти стерлінгів і швейцарські франки: 0–5% (для зменшення курсових ризиків, неліквідні валюти);
6. Золото: 5–15% (для страхування довгострокової вартості).

Залежно від суми банківських вкладень (або цієї суми щодо загального стану вкладника) рекомендувалося від 3–4 валютних складових у портфелі [19].

Кредитна діяльність комерційних банків апріорі має базуватися на трьох китах: *ліквідність, рентабельність і безпека*. У вітчизняній банківській системі зазвичай виходять з *однакової значущості цих критеріїв*, котрі складаються в формулу *необхідності максимізації прибутку за підтримки ліквідності і з урахуванням вимог безпеки*.

Однак питання формування *системи гарантування безпеки кредитного процесу в комерційних банках* потребує особливої уваги й вироблення чіткого методичного підходу до її розбудови, оскільки без цього неможливо ні отримати адекватний прибуток, ні підтримати на належному рівні ліквідність банківської установи.

А. Буханевич визначає сутність поняття *“безпека іпотеки”* як стан економічних відносин між іпотекодавцями, іпотекоутримувачами та інвесторами, який характеризується захищеністю їхніх інтересів і реалізується шляхом впровадження системи фінансово-економічних, нормативно-правових та організаційно-методичних заходів з метою вчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз цим інтересам. **Безпека іпотеки стабілізує відносини при іпотечному кредитуванні, сприяє їхньому розвитку і завдяки цьому позитивно впливає на стан економіки загалом** [10].

Цілком обґрунтовано можна вести мову й про *інвестиційну безпеку комерційних банків*. При цьому значною мірою її визначає *інвестиційна міст-*

кість комерційних банків, що фактично є показником *максимального обсягу інвестицій, який може бути освоєний банком в умовах, що склалися, за максимального використання його інвестиційного потенціалу*. **Масштаб інвестиційної місткості комерційного банку безпосередньо залежить від рівня його інвестиційної адаптивності, що відображає збільшення його інвестиційного потенціалу**.

Як особливості оцінки *інвестиційної місткості комерційних банків* необхідно виокремити такі проблеми:

- випуск комерційними банками середньострокових цінних паперів;
- використання банками коштів інституціональних інвесторів;
- залучення коштів і отримання технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій;
- використання залишків коштів на рахунках регіональних бюджетів;
- зростання довіри як між вкладником і банком, так і між банками – учасниками ринку міжбанківських кредитів.

Збільшити інвестиційну місткість комерційних банків дають змогу такі заходи:

- розширення для них можливостей випуску середньострокових цінних паперів та їхнього розміщення як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках відповідно до міжнародних стандартів, де частка боргових цінних паперів у пасивах банків зростатиме і може з часом досягнути стандартних у міжнародній практиці 20%. Однак для посилення ролі банків як емітентів цінних паперів необхідними умовами є:
 - підвищення рівня їхньої прозорості й якості корпоративного управління, включаючи управління ризиками;
 - використання коштів інституціональних інвесторів. По суті мова йде про надання комерційним банкам права управляти активами небанківських фінансових установ як найпрофесійнішим учасникам фінансового ринку. Однак недостатня прозорість діяльності комерційних банків заважає розвитку цього напрямку;
 - залучення коштів і отримання технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій (Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Європейського банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації), зокрема при вирішенні проблем розвитку регіональної фінансової інфраструктури і підтримки регіональних банків. Проте велика кількість комерційних банків за загальною низької

якості їхньої діяльності не дають змоги вирішити зазначену проблему;

– використання залишків коштів на рахунках регіональних бюджетів. Однак це питання традиційно пов'язане з проблемою нецільового використання бюджетних коштів, що виходить далеко за межі отримання додаткових доходів у процесі виконання бюджету за рахунок розміщення бюджетних коштів на банківських депозитах;

– підвищення довіри як між вкладником і банком, так і між банками – учасниками ринку міжбанківських кредитів. Однак традиції банків “змінювати правила гри” в односторонньому порядку перешкоджають зростанню довіри до вітчизняних комерційних банків [3, с. 57–58].

Таким чином, специфіка фінансової безпеки в банківській сфері зумовлена специфікою і розмаїттям самої банківської діяльності. Тому питання її забезпечення має вирішуватися комплексно з урахуванням необхідності дотримання фінансової безпеки як окремих комерційних банків, банківського сектору національної економіки, Національного банку України, так і вітчизняної банківської системи загалом. Також значної уваги потребує гарантування їхньої депозитної, кредитної та інвестиційної безпеки. □

Література

1. Адаменко С. І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України / С.І.Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 48–52.
2. Андреева Е. Вкладчиков подстрахуют // Деловая столица. – 2013. – 18 лютого.
3. Ануашвили Н. А. Методы оценки инвестиционных рейтингов и инвестиционной емкости коммерческих банков / Н.А.Ануашвили // Транспортное дело России. – 2009. – № 4. – С. 54–59.
4. Артеменко Д. А. Механизм обеспечения финансовой безопасности банковской деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / Д.А.Артеменко. – Ростов-на-Дону, 1999. – 32 с.
5. Банкам не нравится новый механизм начисления сборов в Фонд гарантирования вкладов // ЮрЛига. – 2013. – 24 січня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/1/24/82125.htm>.
6. Биленко Ж. Рейтинги пока рулят // Обозреватель. – 2013. – 19 лютого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finance.obozrevatel.com/business-and-finance/72689-rejtingi-roka-rulyat.htm>.
7. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
8. Болгар Т. М. Фінансова безпека банків в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Т.М.Болгар. – Суми, 2008. – 21 с.
9. Буруль Е. Точка возврата или депозит из Фонда // Деньги. – 2013. – 31 січня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dengi.ua/cloauses/110792_Tochka_vozvrata_ili_depozit_iz_Fonda.html.
10. Буханевич А. Д. Основні напрями реалізації безпеки іпотеки в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук: спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / А.Д.Буханевич. – К., 2011. – 30 с.
11. Гогохия Д. Деньги и рынок // Вопросы экономики. – 2012. – № 1. – С. 127–141.
12. Горячева К. С. Механизм управления финансовой безопасностью предприятия: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. экон. наук: спец.: 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами / К.С.Горячева. – К., 2006. – 16 с.
13. Дубова С. Е. К вопросу о принципах и функциях системы банковского регулирования и надзора // Деньги и кредит. – 2006. – № 2. – С. 49–52.
14. Ильашенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12–19.
15. Канаев А. В. Формирование механизма денежно-кредитного посредничества // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2008. – Сер. 5. – Вып. 3. – С. 90–104.
16. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О.А.Кириченко, Ю.Г.Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 53–65.
17. Кольцов Д. А. Индикаторы экономической безопасности банковской системы: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение, кредит / Д.А.Кольцов. – М., 2007. – 26 с.
18. Корнієнко Ю. В. Фінансова безпека банків як об'єкт наукового дослідження / Ю.В.Корнієнко // Фінанси, облік і аудит: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2011. – Вып. 17. – С. 108–114.
19. Куцая Е. Как правильно уменьшить курсовые риски депозита? / Минфин, 22.01.2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.com.ua/2013/01/21/707726/>.
20. Лепешкина М. Влияние роста проблемной задолженности на повышение риска угрозы экономической безопасности банков и банковской системы // РИСК: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 2010. – № 3. – С. 291–295.
21. Марцин В. С. Економічна безпека як основна складова економічної свободи в період глобалізації. – Укр.: Соціально-економічні дослідження в західній період. Євроінтеграційний курс України: фінансовий вимір: У 2-х ч. – Львів, 2006. – Вып. 3. – Ч. 1. – С. 95.
22. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А.Олейникова. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
23. Романовский М. В. Финансовая система и финансовая безопасность России / М.В.Романовский, Н.Г.Иванова // Балтийский экономический журнал. – 2009. – № 2. – С. 19–30.
24. Сенчагов В. Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В.Сенчагов // Вопросы экономики. – 1996. – № 6. – С. 144–153.
25. Трунцевский Ю. В. Финансовая безопасность: понятие и виды финансовых преступлений // Вестник Финансовой академии. – 2007. – № 2. – С. 11–22.
26. Федосова С. П. Экономическая безопасность Российской Федерации в условиях глобализации: автореф. дис. на соиск. ученой степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.01 – экономическая теория / С.П.Федосова. Санкт-Петербург, 2006. – 40 с.
27. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / за заг. редакцією д-ра экон. наук, проф. А.О.Єпіфанова, [А.О.Єпіфанова, О.Л.Пластун, В.С.Домбровський та ін.]. – Суми: ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – 2009. – 295 с.
28. Хитрін О. І. Фінансова безпека комерційних банків // Фінанси України. – 2004. – № 11. – С. 118–124.
29. Экономическая безопасность России. Общий курс.: Учебник / Под ред. В.К.Сенчагова – М.: Дело, 2005. – 896 с.